

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИСЛАВ ПЕТРОВИЋ

ГОДИНА I СВЕСКА I

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на ст̄раницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
пријатељи и некадашњи студенти
посвећују проф. др Срећи Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет година живота
са искреним жељама за другим животом
и непрекидним стваралаштвом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН). 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ката ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – почетку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источнобосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЂИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

УДК 811.163.41'282.2(497.16)
811.163.41'34

Оригинални научни рад
Примљено 8. децембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ*
(Универзитет Црне Горе,
Филолошки факултет,
Српски језик и јужнословенске књижевности)

ГОВОРИ ЦРНЕ ГОРЕ У ОСНОВИЦИ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Више од два вијека, српски језик се развијао на основама млађих ијекавских говора, који заједно са већим дијелом Хрватске, Босне и Херцеговине, па и Србије у Вуково вријеме, заузимају више од половине територије Црне Горе, или прецизније, њен северозападни дио. Наиме, говори северозападне Црне Горе, укључујући штокавске говоре суседних подручја, који данас припадају Србији и Босни и Херцеговини, чине недјељиву цјелину. Сасвим је јасно да језичка граница између црногорских и суседних говора не постоји. То је разлог што Вука и његов модел српског књижевног језика није могуће искључити из Црне Горе. Истовремено, говор дурмиторског краја, нарочито Дробњака, одакле су Вукови преци дошли у Тршић, представља подручје које је унијело највише стваралачке снаге у Вуков модел књижевног језика.

Кључне ријечи: Вук Стефановић Караџић, српски језик, Црна Гора, ијекавски говори, фонетика, морфологија, синтакса.

Познато је, и онима којима лингвистика и дијалектологија као језичке дисциплине нијесу нарочито блиске, да је Вук Стефановић Караџић за основицу српског књижевног језика узео источнохерцеговачке говоре. То је дијалекат у којем постоје четири акцента, доста стабилан вокалски систем, уједначене замјене старога вокала *jaīi* (*дијејџе*, *дјеца*), књижевно *a* као рефлекс некадашњег полугласника (*дан*, *јас*), новији облици деклинације и сл. Дакле, српски језик се задњих скоро два вијека развијао на основама „млађих“ ијекавских говора, који

* jmisko@ucg.ac.me

заједно са већим дијелом Хрватске, Босне и Херцеговине, па и Србије у Вуково вријеме, заузимају више од половине територије Црне Горе – прецизније речено, њен сјеверозападни дио. С друге стране, у југоисточној Црној Гори налазе се говори зетско-рашког типа, међу којима постоје на свим нивоима језичке структуре значајне разлике, које су често упадљивије него сличности. Доста оштра дијалекатска линија, идући од Пераста у Боки которској, преко Грахова, околином Никшића, Колашина и Бијелог Поља, раздваја простор Црне Горе на два различита говорна типа. Ако упоредимо ова два дијела Црне Горе, област са херцеговачким говорима заузима више од двије трећине. При томе, говори дурмиторског краја, посебно Дробњака, одакле су Вукови преци дошли у Тршић, заузимају једно од централних мјеста међу говорима источне Херцеговине, односно Дурмитор са околином важи за регију која је унијела „највише творачке снаге у Вуков модел књижевног језика“ (Остојић, 2003: 253). Знаменити лингвиста са ових простора, Ускок Милија Станић, чак је сматрао да је то зона која својим карактеристикама само минимално одступа од битних својстава српског књижевног језика (Станић 1974: 19).

На примјер, прозодијски систем дурмиторских говора, и поред тога што се акценат у нијансама понекад разликује и у појединим селима овога краја, те разлике нијесу толико велике да би чиниле паралелни систем Вук–Даничићевом акценатском обрасцу. Без обзира на неке несагласности, ови говори носе све типичне особине новије акцентуације и спадају међу оне говоре који дају праве подстицаје за развијање савременог четвороакценатског система српског књижевног језика. И инвентаром и дистрибуцијом прозодема сјеверозападна Црна Гора представља област прогресивних ијекавских говора са развијеном политонијом у којима је преношење акцента на проклитику врло живо: *òð браїша, їрекò їрага, у јаде, исїòð бачвѐ, у Фочу*. У овој се говорној зони и неки бројеви могу понашати као проклитике: *дв^шé краве, їрї бадњака*. Преношење акцената се врши и без измјене квалитета акцената: *òð Бога, у вòз, їòð дрво, нã крòв, нїз воду*.

Између новоштокавских говора сјеверозападне Црне Горе тешко је очекивати неке оштре границе – у крају који представља исту говорну нијансу не може ни бити ријечи о неким специјалним особинама једног говора које, са мањим или већим степеном очекиваности, не бисмо забиљежили на цијелом простору, често и много даље од Црне Горе. То, међутим, никако не значи да се црногорски говори новоштокавског типа у свим елементима граматичке структуре слажу са књижевним језиком. Апсолутне идентичности између Вуковог језика и овог говор-

ног ареала није било ни на самим почецима његова стварања. Овај реформатор је изграђујући књижевни језик вршио одабирање говорних црта, тј. има подоста особина ових говора које нијесу ушле у књижевни језик – Вук је осјећао њихов локални карактер. Чињеница да говори сјеверозападне Црне Горе, као и говори окружења, припадају новоштокавским говорима које је Вук Стефановић Караџић узео за основицу књижевног језика, када је у питању ситуација са сугласником *x*, губи на значају. Овом реформатору, на путу устаљивања гласа *x* у гласовни систем српског књижевног језика, ови говори нијесу могли бити узор: у говорима Пиве, Дробњака и Ускока, ни у сусједним говорима источно и западно од Дурмитора, изговор овог гласа ни у једној позицији у ријечи не постоји, па је, познато је, узет из западнијих говора. Основица за трећу Вукову подјелу, на јужно, источно и западно нарјечје, јесте дијалекатски материјал сабран током његових истраживања нарочито у Црној Гори, Боки и Дубровнику. Посебно је исцрпно обрадио употребу сугласника *x* у овим крајевима. До тога времена Вук је овај глас већином изостављао (нарочито од издања *Рјечника* 1818. године) – пошто га је ту нашао „у тачној и лепој употреби, он је одмах одлучио да га од тада, тј. од предговора Српских народних пословица, издатих на Цетињу 1836. год. примењује у своме језику“ (Белић 1998: 99). Неки дијалектолози судбину сугласника *x* у одређеном степену детерминишу различитом конфесионалном структуром становништва у тим крајевима, као што је на примјер Драго Ћупић констатовао за говор Пљеваља и околине – „иако се код муслимана *x* јавља у систему говора, ни код њих овај глас није стабилан и једва да се нешто више чува него код православних“ (Ћупић 1988: 84). Исту констатацију износи Асим Пецо за говор источне Херцеговине (Пецо 1964: 68).

Глас *ф* је у новоштокавским говорима Црне Горе непознат и замјењује се гласом *в*: *вeњер*, *вyруна*, *вeс*, *Сdвија*, *вилозdвија*, *сdвра*. Палаталне африкате *ћ* и *ђ* редовно су у говорима Вукових предака у резултату додира дентала *ӣ* и *д* са сонантом *ј* – јекавско јотовање (*ћeраӣи*, *ћeвoјка*, *ћeйаӣи*). Многе дијалекатске црте црногорских говора су присутне и у другим новоштокавским говорима – *ћед* и *ћевојка* чује се и на Палама, надомак Сарајева. Уосталом, тако је у почетку своје реформе писао и сам Вук, али када је увидио да „Бошњаци по варошима, а особито Турскога закона, не промјењују, као што је у Ерцеговачком нарјечију обично, пред *ј* *д* у *ђ* ни *ӣ* у *ћ*, н. п. *дјевојка*, *дјед*, *дјеца*, *йрелеӣјеӣи* итд.“ (Белић 1998: 95) и сам је одустао.

Битну везу између старијих и новијих црногорских дијалеката, и шире између (и)јекавских говора у цјелини, појава која представља

једну од најизразитијих унутарштокавских дијалекатских граница, јесте присуство палаталних гласова *с'* и *з'*. О артикулационо-акустичким својствима сугласника *с'* и *з'* доста је говорено у нашој дијалектолошкој литератури. Како физиологија ових гласова зависи и од индивидуалних артикулационих одлика појединаца, додатно је отежана могућност да се са сигурношћу утврди да ли је за ова два звука пискавост основна карактеристика (меки или умекшани спиранти *с* и *з*) или је шушкавост једна од њихових главних артикулационих особина. Артикулационо-акустичке карактеристике гласова *с'* и *з'* прецизно су видјели и описали руски дијалектолози Мешћерски и Авањесов, у књигама *Русская диалектология* (Мешћерски 1972: 71; Авањесов 1964: 86). И Вук Караџић је писао како Херцеговци изговарају *с'* и *з'* – као пољско *ś* и *ź*.

Пратећи образовање гласова *с'* и *з'* од група *сј* и *зј* на пространом појасу јекавских говора, од Баније и Кордуна, те Босанске Крајине, на западу наше језичке територије, до говора села Горобила код Ужичке Пожеге, у централном дијелу западне Србије, нашле су се бројне подударности које су много примјетније него разлике. Узимајући село Горобиле као важан пункт за наше анализе, увидјели смо да нијесмо изабрали крајње мјесто на истоку територије српског језика у којему је консонантски систем проширен употребом гласова *с'* и *з'* (они се, на примјер, могу чути и још источније у Грузи). Док је у западним периферним говорима проблем јотовања нешто сложенији него у другим ијекавским зонама, тј. иако је систем спираната и ових говора проширен гласовима *с'* и *з'*, ипак је исто тако висока и фреквенција облика са нејотованим фонетизмом – дотле је у говору Горобила на српском ијекавском југоистоку ново и најновије јотовање захватило спиранте *с* и *з*. Примјећено је да су групе *сје* и *зје* (посебно *сје*) у црногорским приморским говорима много стабилније него што би се, према стању у говорима окружења, очекивало. Иако је укупно гледано у овом говору неупоредиво више потврда за *с'е < сје* на примјер у паштровском говору ипак јотовање може и изостати: *сједник*, *зайосјели*, *сјећан*, *осјећање*, *ѿресјекли*, *сјекирица*. Други црногорски говори, заједно са говорима источне Херцеговине, па готово у истом степену и са говорима србијанског Полимља, дио су појаса у којему су јотовања најизразитије заступљена.

Простори на којим се јављају искључују сваку помисао да су гласови *с'* и *з'* црногоризми, како се тамо ненаучно често карактеришу. Штавише, њихово постојање у гласовном систему јесте јака веза не само између међусобно различитих говорних зона сјеверозападне и југоисточне Црне Горе, него веза између јекавских говора уопште – и

са онима на западу, и са онима источно од граница Црне Горе. То што домаћаји одређених појава нијесу свуда исти, што су нека значајна ограничења створила разлике и међу самим црногорским говорима, не може промијенити основне закључке: начином настанка и степеном употребе палатала *с'* и *з'* простор Црне Горе дијели судбину других ијекавских говора српскога језика.

Системски ликови који би код именица требало да имају секвенцу *ије* (прѣ > *ирије*), а који су за Вуков језик и његово вријеме били карактеристични, све више се у савременим говорима Црне Горе повлаче пред аналошким екавским ликовима насталим према глаголима с кратким слогом у префиксу *ире-*. Форме са *ије* у именичком префиксу забиљежене у источној Херцеговини 30-их година прошлога вијека: *иријелом*, *иријенос*, *иријелаз*, *иријеглед*, *иријейџок*, *иријевод*, *иријекор* (Вушовић 1927: 8) не могу заступати савремено стање – штавише, изгледају данас у овој форми на овом простору готово немогући. Првобитна колебљивост између изворнога рефлекса некадашњег дугог јата *ије* и аналошког *е* у новије вријеме је разријешена готово искључивом употребом екавскога – међутим, данашњи нормативни приручници у Црној Гори, чија се правила често поштују у школама и средствима информисања, поново су оживјели непостојеће у говору ијекавске ликове.

Неслагања између књижевног језика заснованог на вуковским принципима и црногорских говора херцеговачког типа временом су се још више продубила: један народни говор, макар био и херцеговачког типа, био је, за разлику од књижевног језика, слободан у своме развоју. Створене су, а многе су већ постојале и у Вуково вријеме, посебно у фонетици и морфологији, а нешто мање у синтакси и акцентуацији, разлике које често нијесу ни тако ситне и неуочљиве. А разлике између књижевног језика и новоштокавских црногорских говора могу бити из још једног разлога: због односа дробњачког говора који су Вукови преци донијели у Тршић, Вуково родно мјесто, и тршићког говора у времену када се нормирао језик – наиме, питање је да ли је тадашњи тршићки говор у свему сагласан са структуром дурмиторских говора? Поред све блискости, за више од двјеста година отако су се Карацићи преселили из Дробњака ови су говори имали сваки свој посебан развој, а то је дуг период и за крупније језичке промјене које доводе до великих разлика.

Препознатљива карактеристика падежног система црногорских говора, али у првом реду оних старијих, зетско-рашког типа, јесте неутрализација дистинкције падежа мјеста тока радње у цјелини и циља кретања, која је извршена у корист падежа циља (*Била је скуй-*

иштина на Ждребаник, Он је у Тишоград на њосо). Ова се појава у Црној Гори, у новијим ненаучним анализама, сматра црногоризмом, мада је, у ствари, присутна у великом броју дијалеката српског језика – Павле Ивић је констатовао да су ове појаве присутне у косовско-ресавским, смедеревско-вршачким и зетско-сјеничким говорима. Често неразликовање падежа мјеста од падежа правца: *живи у нашу кућу, био у Крушевац, ја сам у ирећи разред* карактеристика је и косовско-ресавских говора у Србији, тј. у већини говора нарушено је или чак потпуно уклоњено разликовање акузатива као падежа правца од локатива као падежа мјеста. Процес није свуда завршен и на терену се, идући од говора до говора, може пратити његово напредовање (Ивић 1985: 102). У банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта, у границама Србије, најмаркантнија појава у области синтаксе падежа је необилежавање разлике између значења мјеста и значења циља кретања: *седио на чамац ноћом, ја сам држала на њаван // у Вршац је била, девојке су ишле у свилене кошуље и ирслукe айласке* (Ивић–Бошњаковић–Драгин 1997: 297–300). Што се тиче падежне проблематике, карактеристично је да сви штокавци мијешају акузатив и локатив у корист акузатива, пише Јосип Лисац у *Хрвајској дијалектологији* и указује на обичност ове појаве и у околини Сплита: *Пуиује у Силии и Живи у Силии* (Лисац 2003: 27).

У црногорским говорима источнохерцеговачког типа овај процес се одвија смањеним интензитетом. Наиме, иако њихов испитивач Јован Вуковић износи оцјену да је у говору Вукових предака „место лок. синг. уз глаголе мировања с предлозима *на* и *у*, обичан акузатив: *бијо сам у Нишић, начинијо кулу на Пишче, сџоји у Дубровско*“, у закључку наговјештава њену спорадичност – „по свој прилици ово ће бити донесено из црногорских говора преко говора околине Никшића“ (Вуковић 1938–1939: 83–84).

Морфолошко-синтаксички феномен једначења локатива са генитивом, појава која је искључиво везана за просторно-дистрибутивно значење, подијелио је црногорске говоре – синтагме *џо* + *генијив* умјесто *џо* + *локатив*: *скиће џо иуђије жена, обија џо каиуна, води је џо докџора* употребљавају се углавном у архаичнијим говорима југоисточне Црне Горе. Додуше, Јован Вуковић и у говорима Пиве и Дробњака наводи облик *џо овије џоља* – али га сматра новијим, и неће се чути од старијих људи (Вуковић 1938–1939: 37). Вушовић у истом говорном типу, у трећој деценији прошлога вијека, констатује доста често употребу таквог облика „обично с предлогом *џо*: *џо села, џо њива, џо брда, џо ливада*“ (Вушовић 1927: 38–39), која очигледно у савреме-

ним црногорским новоштокавским говорима више није актуелна. Чак то није карактеристика само црногорских говора зетско-рашког типа, него и косовско-ресавских и смедеревско-вршачких говора, а Александар Белић ову појаву налази и у неким босанским и славонским говорима (Белић 1962: 73). Можда је важно рећи и то да се у свим случајевима ради о ивичним зонама српског језика, у којима је, с једне стране, помало нарушена ситуација чувања локатива са предлогом *ио*, односно зависно од говора до говора, смањена је или уопште не постоји употреба наставка *-има*, који је херцеговачког поријекла.

Језички таласи су се током вијекова из многих жаришта ширили у разним правцима, сударали се, укрштали и стварали сплетове и снопове изоглоса на простору једног или другог дијалекта у Црној Гори, често и прелазећи преко њихових граница. Да бисмо могли утврдити прецизну изоглосу неке језичке појаве, морамо је, дакле, пратити и преко границе, у сусједним говорним областима. На простору на којем се дијалекти додирују и с једне и с друге стране расипају се многе заједничке особине, тако да је прелаз између дијалеката постепен, обично са безброј нијанси. Отуда постаје јасније зашто говори зетско-рашког дијалекта учествују у двојак о усмјереним регионалним појавама: поред тога што учествује у процесима који обједињавају источнохерцеговачке говоре, овај дијалекат показује и врло значајне везе са својим другим сусједом – косовско-ресавским. Разликује их највише екавски рефлекс јата, мада је и то на сјеверу Црне Горе релативизирано – наиме, и тамо је, због близине екавских говора успостављен ијекавско/екавски однос *дијетје-дејетја*. Употреба замјеничких енклитика *ни*, *ви*, *не*, *ве* захвата косовско-ресавски и зетско-рашки дијалекат у цјелини, осим тога и дјелове источнохерцеговачког (евентуално и понеке сусједне икавске говоре), најчешће главнину смедеревско-вршачког дијалекта, а рјеђе дјелове шумадијско-војвођанског дијалекта. Општа сродност акцентуације, једначење генитива и локатива те датива и инструментала множине, неразликовање падежа мјеста од падежа циља кретања, чување лика *(х)оше* у 3. лицу множине презента, *мене*, *шебе*, *себе* у дат.-лок. личних замјеница 1, 2. и сваког лица још су неке од бројних потврда блиских веза говора југоисточне Црне Горе са косовско-ресавским. Исто тако, говори сјеверозападне Црне Горе представљају нераскидиву цјелину са новоштокавским говорима у сусједству, који данас припадају Србији и Босни и Херцеговини. Сасвим је јасно да лингвистичка граница између црногорских и сусједних говора не постоји. Зато се Вук и његов модел српског књижевног језика из Црне Горе, како смо рекли у једном појављивању у *Полиџици*, не могу истјерати. Па и прва књига на сло-

венском југу штампана је на Цетињу у Ободској штампарији, екавски, српскословенским језиком.

ЛИТЕРАТУРА

- Авањесов 1964: Рубен И. Аванесов, *Русская диалектология*, Москва: АН СССР.
- Белић ²1962: Александар Белић, *Историја српскохрватског језика. Речи с деklinацијом*, књ. II, св. 1, Београд: Научна књига.
- Белић 1998: Александар Белић, *О великим ствараоцима. Књижевни и народни језик у Вука*, Изабрана дела Александра Белића, том 6, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Вуковић 1938–1939: Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, *Јужнословенски филолог XVII*, Београд, 1–113.
- Вушовић 1927: Данило Вушовић, *Диалект источне Херцеговине*, *Српски дијалектолошки зборник III*, Београд, 1–71.
- Ивић 1985: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шипокавско наречје*, Нови Сад: Матица српска.
- Ивић–Бошњаковић–Драгин 1997: Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадиско-војвођанског дијалекта. Морфологија, синтакса, закључци, текстови*, *Српски дијалектолошки зборник XLIII*, Београд.
- Лисац 2003: Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija*, Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.
- Мешћерски 1972: Никита А. Мешћерски, *Русская диалектология*, Москва: Изд. „Высшая школа“.
- Остојић 2003: Бранислав Остојић, *О црногорском књижевнојезичком изразу III*, Подгорица: Универзитет Црне Горе, Библиотека филозофско-филолошка.
- Пецо 1964: Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, *Српски дијалектолошки зборник XIV*, Београд.
- Станић 1974: Милија Станић, *Ускочки говор*, *Српски дијалектолошки зборник XX*, Београд, 1–259.
- Ђупић 1988: Драго Ђупић, *Основне особине говора Пљеваља*, *Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ 8*, Титоград, 79–108.

Miodrag V. Jovanović

THE SPEECHES OF MONTENEGRO AS PART OF THE
FOUNDATIONS OF THE SERBIAN LITERARY LANGUAGE

S u m m a r y

Over the past two centuries, the Serbian language has been developing on the foundations of the much younger Ijekavian dialects, which along with most of Croatia, Bosnia and Herzegovina, and even Serbia during Vuk's life, dominated more than one half of the territory of Montenegro, or more precisely put, its north-western part. Thus, the speeches of north-west Montenegro, along with the Shtokavian speeches of the surrounding areas, which today belong to Serbia and Bosnia and Herzegovina, make up an indivisible whole. It is quite clear that the linguistic border between Montenegrin and any neighboring speeches does not exist. That is why Vuk and his model of the Serbian literary language cannot be excluded from Montenegro. At the same time, the speech of the Durmitor area, especially in the vicinity of Drobnjak, the origin of Vuk's ancestors who came to Tršić, is a region which has provided most of the creative power for Vuk's model of literary language.

Keywords: Vuk Stefanović Karadžić, the Serbian language, Montenegro, Ijekavian dialect, phonetics, morphology, syntax.